

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ

УДК 504

DOI: 10.31471/2415-3184-2022-1(25)-90-99

*О. М. Карнаш, В. А. Блощинська,
М. О. Карнаш
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІТОГЛЯДНОСТІ В РЕТРОСПЕКТИВІ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

В даній статті розглядається процес злиття етики, екології та енергетичного менеджменту тривав тисячі років і є колективним продуктом пізнання світу.

Природа стала розумітися як комплекс живих та неживих організмів. Все і всі поєднано в один живий важливий ланцюг.

К.Ясперс звертає увагу на намагання людей отримати найбільше від природи шляхом посиленої експлуатації, насильства над оточуючим світом [1].

Гуманіст А. Швейцер вимагав розумного відношення до природи [2]. На це ж звертав увагу і еколог Леопольд Олдо [3].

Ідея космізму започаткована Фалесом Мілетським (624-547 рр. до н.е.) [4].

Термін «космос» - ймовірно ввів Піфагор (570-497 рр. до н.е.) [5].

Представник натурфілософії Геракліт Темний з Ефесу (540-480 рр. до н.е.) вважав: «Світ єдиний і цілісний. Він ніколи ніким не створений» [6].

Через тисячоліття, натурфілософія та космізм отримали «друге дихання». Німецький дослідник А. Гумбольдт (1769-1859) в книзі «Космос» сказав: «...дві планетні оболонки, повітря і море, які складають єдине ціле в природі, від них залежить все різноманіття кліматів, впливає розподіл моря і землі», «а на планету в цілому впливає космос...» [7]

В 1915 р. О.Л. Чижевський (1897-1969) в Москві написав доповідь «Періодичний вплив Сонця на біосферу Землі» [8].

Видатний вчений академік В.І Вернадський (1863 – 1945) створив всеосяжне вчення про біосферу [9].

Саме Вернадський спонукав науковий світ інакше поглянути на проблеми людства, пов'язані з природою і космосом.

Натуралістичний здобуток знань та космізм попередників був сублімований в працях американського біолога, еколога Б. Коммонера (1917-2012), професора Гарвардського університету.

1. «Усе пов'язане з усім і одне впливає на інше.»

2. « Ніщо з нічого не виникає і постійно кудись перетікає, дівається»

3. «Природа знає краще, ніж людина»

4. «В природі немає безкоштовного обіду». Експлуатація природи веде до виснаження ресурсів і деформації її образу» [10].

Етико-екологічна світоглядність – це частина духовної культури. Зокрема – педагогічної. А освіта – тривалий процес, обумовлений рівнями взаємності між тими, хто задіяний в ньому. І серед цінностей, яких навчає педагогіка, незмінним залишається гуманізм. Будо б помилкою стверджувати, що гуманізм як людяність, закладений в людській природі. Гуманізм пробуджують в людині вихованими методами, освітою та просвітою. Від просвіти та виховання до розумних дій заради гармонійного життя на планеті. Людський фактор впливу на природу має бути обережним.

Ключові слова: філософія, етика, природа, людина, гуманізм, екологія, натуралізм, космізм, культура, світоглядність.

Постановка проблеми. Однією з глобальних і не менш важливих як насильство, для сучасного суспільства постає екологічна проблема. А вона витікає, в першу чергу, з втрачених

зв'язків людини та природи, як зауважував відомий дослідник Карл Ясперс, в намаганні людей отримати найбільше від природи і робиться це шляхом посиленої експлуатації, того самого насильства над оточуючим світом [1]. Ця проблема породила по суті своїй окрему галузь етики – екологічну етику. Екологічна етика знаходиться на даний момент в стані формування, становлення. Призначення її як науки полягає усвідомленні свого тісного взаємозв'язку з оточуючим світом і відповідно в формуванні різними методами дещо іншого, якщо не “благочинного”, як вимагав Альберт Швейцер, то, принаймні розумного відношення до природи, частиною якої (всього тільки частиною !) постає людина [2]. Ця галузь поки що ще досить нова, вона тільки формується, хоча теоретична база, а вірніше – підґрунтя для неї закладене практично у всіх позитивістських філософсько-релігійних поглядах і існує тисячі років. Ось тільки позиція стосовно поглядів на природу і реальна апробація їх змінювалася протягом всієї історії людства.

Метою статті є показати, як змінювалася етико-екологічна світоглядність в ретроспективі загальної філософії через призму засад натуралізму і космізму від Піфагора (570-497 рр. до н.е.) до сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з натурфілософії, Природу стали розуміти не тільки як світ рослин та тварин (флору і фауну). Природа стала вважатися цілісною системою енергій, матерій, організмів тісно між собою поєднаних в життєвому циклі. І кожен компонент – важливий елемент взаємовигідного доповнення буття. Коли випадає чи деформується певна фаза циклу, то порушується вся система. І це призводить до катастрофічних локальних або масштабних наслідків. Людина частина природи, хоча й має на неї неабиякий вплив. Людина впливає на людство, але й залежить від інших людей. Іноді людська практика, що обумовлена хибною теорією, наносить шкоду як соціуму так і природі.

В історії філософії ще на самому її початку, у витоках вже існувало розуміння того, що світ природи цілісний і гармонійний. Він тісно пов'язаний з усіма процесами, які відбуваються у Всесвіті. В космосі.

Ця ідея космізму розпочиналася в давні, до античні часи – серед тих філософів, яких пізніше назвуть «сім мудреців» і серед них один з оригіналів цього світобачення – Фалес Мілетський (624-547 рр. до н.е.) [4].

Цей фінікієць – мореплавець, купець став вченим, успадкувавши давні знання Месопотамії та Вавилону. Доповнював їх власними спостереженнями. Вивчаючи зорі, небесні тіла і їх вплив на землю та природу, він і зрозумів цю первинну залежність і вплив одних сил на інші.

Втім, видатний Платон переповідає майже анекдот про нього: «...коли він спостерігав зорі, то задивившись на них, впав в колодезь...дивився вгору, не бачачи того, що під ногами...» [10].

Ймовірно, що з того часу почала пролягати дистанція у філософії між мудрецами, яка пізніше і привела до появи різних напрямків в науці.

Хоча, варто визнати, що мудрецем його вже називала антична традиція.

Однак, попри анекдотичність опису його поведінки, внесок Фалеса у філософію загалом – видатний. Адже він був одним з перших, який на основі досвіду і знань про природу, єдність між землею як небесним тілом та космосом, передбачив в 585 році до н.е. сонячне затемнення, яке бачили мешканці Мілету та навколишніх земель. Він же почав вивчати землетруси, стихію води, фази місяця. І чітко прийшов до пояснення важливого елементу світобудови – води. «Немає води – немає життя», - стверджував мудрець. З його допомогою вода не просто елемент, матерія, а основа життя. Паралельно, оцінюючи значення знань Фалеса, варто не забувати, що він був відтак не тільки першим давньогрецьким філософом, а й засновником іонійської наукової школи НАТУРФІЛОСОФІЇ. І його твори (йому приписуються, хоч вони втрачені) – «Про рівнодію» та «Сонцеворот» багато що пояснюють в пошуку першооснови життя і збереження тієї першооснови. Тому з повагою про нього розповідають Геродот та Плутарх [12].

Пізніше це розуміння ляже в основу загально культурного поняття – космізму, філософської течії, напрямку, що стали прискіпливо і досить переконливо вивчатися на початку ХХ століття, а відтак корисне презентують і для екологічної етики як науки.

Стосовно терміну «космос» – то вважається, що його ввів саме Піфагор (570-497 рр. до н.е.) [5].

Ночами Піфагор, створивши власну наукову школу, показує учням зоряне небо. Там владарюють числа, міра, ритм. Там царює музика сфер. Вони носії знань. Світила в небі не рухаються хаотично. Вони сходять і заходять у чітко визначений час. Земля також перебуває в

космічному ритмі і підкоряється тим же законам обертання і змін. Так, завдяки Піфагору в науку і понятійну смислову лексику входять слова: «Гармонія», «Міра», «Хаос» [5]

Ідеї Піфагора продовжив ще один мудрець натурфілософ – Геракліт Темний з Ефесу (540-480 рр. до н.е.). Арістотель вважав його одним з перших філософів природи. Геракліт стверджував, що найкращі вчителя людини – очі і вуха. Вони допомагають розумінню законів природи. Геракліт настоює, що світ – рухомий і динамічний. «Все тече і все змінюється». «Світ єдиний і цілісний. Він ніколи ніким не створений. Його підтримує вічний вогонь (енергія), який то розгорається, то слабне.» В хаосі народжується порядок. І це – природна необхідність. Фактично, Геракліт закладає поняття еволюційного розвитку. Природа творить та експериментує за своїми правилами /законами. Так, завдяки Геракліту наука поповнилася новими термінами і доповнення до вже відомих: «Номос» - закон, «Логос» - слово, знання, «Космос» – світ порядку [6].

В трійку основоположників натурфілософії, та прихильників ідей впливу космосу на світ відносять і Анаксимандра (610-540 рр. до н.е.). Він – автор збереженої до наших днів першої цілісної наукової праці «Про природу» (547 р. до н.е.). Анаксимандр наголошує, що у Всесвіту немає початку і немає кінця. В океані матерії немає берегів. В океані часу немає меж. Книга наповнена і цікавими елементами світобудови: «Апейрон» - сила, яка породжує безкінечність, «Архе» - перший принцип творення як першооснова, «Сфера» як форма світу, його модель.

Вся матерія, на думку Анаксимандра одухотворена і само творча (так вводиться поняття гілозоїзму). Думки та погляди Анаксимандра підтримувалися та продовжувалися у його наступників, учнів, прихильників ідей натуралізму. Зокрема, у Анаксімена [11].

Через тисячоліття, натурфілософія отримала «друге дихання». Ідеї космізму знову почали вносити в науку основну засаду: принцип гармонії і єдності. Взаємовплив. Поступово проблеми світу і його єдність та взаємовпливи стали розглядатися не тільки чисто фізично, метафізично, а й духовно.

Цьому допомогли і природодослідники, практичні натуралісти, які вивчали природу на материках і континентах. Дивлячись на землю, вони звертали погляд і на небо. Знову ж таки, головна роль Сонця і небесних світил, їх вплив на життя планети, рослинний і тваринний, людський світ виявляється як і в давні віки, залежать від сил космосу.

Німецький вчений-енциклопедист Александер фон Гумбольдт (1769-1859), натураліст-мандрівник, дослідник-географ в своїй книзі «Космос» так сказав: «...дві планетні оболонки, повітря і море, які складають єдине ціле в природі, від них залежить все різноманіття кліматів, ..впливає розподіл моря і землі», «а на планету в цілому впливає космос...» Біосфера залежить від тих сил, які випромінює Всесвіт [7].

В 1915 році молодий емігрант з Польщі Олександр Леонідович Чижевський (1897-1969) в Москві (інститут археології) робить сміливу доповідь «Періодичний вплив Сонця на біосферу Землі». Ця дата – це фактично початок нового відліку якісного етапу в натуралізмі – космізації науки ПРО ЖИТТЯ, тобто вчений відважно намагається подолати протилежності між земним і космічним в науковому пізнанні природи. Тобто, уява про те, що життя на планеті пов'язане лише з земними процесами, далека від реальності. «Ми звикали притримуватися грубого та та вузького наукового погляду на життя як на результат випадкової гри тільки земних сил». З-під пера Олександра Леонідовича виходить багато праць. Чижевський аргументує, пояснює, доводить.

«...десь в глибокому підпіллі, в підземних пластах людської думки, мало помалу накопичуються спостереження надзвичайної важливості і визрівають первинні пориви грандіозних узагальнень майбутнього. І, якщо хтось, стоячи на поверхні цього океану відродження сміється над переймами пов'язати світ астрономічних і біологічних явищ, то в глибині людської свідомості вже багато тисяч років визріває віра, що ці два світи, безумовно поєднані один з другим. І ця віра, поступово збагачуючись спостереженнями, переходить в знання. Нас перестають дивувати самі вражаючі факти, самі вражаючі відкриття» [12].

Усвідомлення універсальної ідеї єдності всього живого, зі всією світобудовою, про що здогадувалися ще древні мудреці, входить в науку і «Перед нашим ...поглядом розгортається прекрасної споруди світу, окремі частини якої поєднані один з другим міцними силами родинності, про що тільки здогадувалися великі філософи минулого».

В іншій своїй праці «Людство і космос» (зберігається в приватному архіві у Москві) Чижевський пише: «Зовнішній вигляд Землі в життя, яке його наповнює, є результатом творчого впливу космічних сил».

З жalem, але достатньо критично, Чижевський знав, що цілком можлива вульгаризація його праць – через примітивність бачення і спотворення його ідей метафізиками-опонентами. І, все-таки підкреслював, що «...було б повністю помилково вважати, що періодична діяльність Сонця однозначно впливає на людську поведінку, характер історичних подій...Всяка подія є динамічна реакція людських мас, яка залежить як від сонячної активності, так і від політичних, економічних та інших подразників, які змінюють їх поведінку і обумовлюють собою інтелектуальний та соціальний розвиток людства» [8].

На поєднанні пізнання живої і неживої матерій він обґрунтував кілька наукових дисциплін, але вони слугують головній ідеї – комічності (космізму). Але і Чижевський не був першим проповідником цієї ідеї. Він лише її пояснює і популяризує вже з точки зору ХХ століття.

«Життя є космічне явище, в чому різко відрізняється від примітивної матерії». Ці слова вже в 17 столітті написані в книзі «Космотеорос» Християном Гюйгенсом (1629-1695) – фізиком, механіком, астрономом. Праця більше відома під назвою «Книга світобачення».

Ця смілива думка голландського вченого вразила свого часу ще одного генія Володимира Івановича Вернадського. Основоположника космічної біохімії, геолога, натураліста, філософа. В своїх рукописах Вернадський зробив помітку: «принцип Гюйгенса».

Дякуючи Володимиру Івановичу біосфера, а потім і ноосфера отримали нове розуміння – Планетарність явищ космічного характеру [9].

Вчений ерудит, практик і теоретик, доктор геології з 1897 р. В. І. Вернадський (1863 – 1945), який під час своїх експедицій збирав матеріал про живу і неживу матерію, в результаті прийшов до вчення про біосферу. В «Записках натураліста» Вернадський відмітив, що велика кількість популяцій всіх видів живих істот у сукупності утворює єдину оболонку життя планети і це свідчить про геологічну силу в біосфері. Тим самим, біосфера динамічна і постійно змінюється, впливаючи на природні об'єкти і суб'єкти. Людину Володимир Іванович вважав природним об'єктом, яка поєднана з Живою Матерією планети.

Вернадський запропонував науковій спільноті звернути увагу на проблеми людства, пов'язані з природою і космосом. Вчений був переконаний, що відношення людини до природи залишається актуальним, а обережне ставлення це - свідчення моральної зрілості її. Відтак, наукові статті та книги Вернадського пояснюють, переконують в тому, природа впливає на людину, але й людина – в свою чергу - впливає на природу. Він пояснює: «Людина, як і все живе, не є самодостатнім, незалежним від оточуючого середовища створінням. Людина і людство тісним чином насамперед пов'язані з живою речовиною, яка населяє нашу планету, від якої вони реально ніяким чином не можуть бути відокремлені. Це можливо тільки в думках» [12]. Вернадський зауважував, що сумнів завжди супроводжує науковий пошук. Тому сумнів і породжує заперечення, або підтримку ідей. Але, якщо сумнів харчується тільки голим скептицизмом, недовірою в можливість досягнути вищу ідею, а відтак сутність речей та явищ, прогнозувати їх розвиток, то він зайвий, а то й шкідливий. Деморалізує нестійкість розумової діяльності, дезорієнтує особистості, вводить в стан апатії перспективи творчого пошуку. Сумнів прийнятний в науці тоді, коли не протирічить, хоч може викликати супротив, достовірності фактів, які формуються під впливом не теоретичного, практичного спостереження, дослідження, вивчення. Аналізу. Висновків. Практичних.

Саме так очам науковця постала біосфера як «природна лабораторія», в якій вільно діють впливи різних форм космічної енергії.

«Ми маємо справу з давно встановленою динамічною рівновагою – матеріально-енергетичним обміном планети з космічним простором».

Вернадському була притаманна наукова прогностичність. Він застерігав від необдуманих та шкідливих впливів на природу. А науковий та технічний прогрес не має наносити шкоди природі і в наслідках – людству. Корисна перспектива прогресу може бути досягнута в гармонійності людської діяльності з силами (законами) природи. І тоді буде можливість переходу біосфери у новий вищий стан – ноосферу, тобто сферу, керовану розумом.

Від геології до колективного духовного прояву. А духовність розумна – можна вважати, що це і є гармонія природи і культури. Такий взаємозв'язок в інтересах людини і природи.

Вчені ХХ століття дали нове життя ідеям космізму та натуралізму у філософії.

Бельгієць німецького походження, професор хімії з Лейпцигу, лауреат Нобелівської премії Вільгельм Освальд (1853-1932) теж був палким прихильником енергетичної світ оглядності. Не нова назва наукового твору, але акцентна «Філософія природи», де вчений виклав основи

взаємозалежностей енергій планети і космосу. Його можна назвати також захисником енергетичної світ оглядності. Він повторює давніх мудреців: «Матерія – прояв енергії. Енергія – реальна сила» [15].

Майже увесь натуралістичний здобуток знань та космізм попередників був сублімований в працях американського біолога, еколога Баррі Коммонера (1917-2012), професора Гарвардського та Колумбійського університетів і знайшов своє втілення в етико-екологічних законах:

1. «Усе пов'язане з усім і одне впливає на інше».
2. « Ніщо з нічого не виникає і постійно кудись перетікає, дівається».
3. «Природа знає краще, ніж людина».

4. «В природі немає безкоштовного обіду». Експлуатація природи веде до виснаження ресурсів і деформації її образу» [10].

Протягом 20-го і 21-го століть застереження науковців, товариств охорони природного середовища, окремих природо захисників - про екологічні локальні та масштабні кризи стають все частішими. Вони обумовлені споживацьким, байдужим, а деколи агресивним ставленням людини до природи. До її ресурсів і порушенням природної рівноваги. Сент-Екзюпері писав: “всі ми пасажери одного корабля, що називається Земля”. Тому обов'язок кожної людини полягає, перш за все, у постійній турботі про благо нашого спільного дому, про його майбутнє. бо те, що Аджє все, що створюється попередниками стає надбанням наступних поколінь. Наступним поколінням в спадок не потрібно передавати проблеми, пов'язані з екологією. Одна чи кілька помилок, зроблені сучасниками, суден важко виправити. Глобальну ж помилку – взагалі майже неможливо. Помилки були зроблені в минулому. Їх наслідки описані, оцінені. Рішення приймаються. Можна виправити і врятувати – по слідах наслідкових негативних впливів. Робити виправлення варто швидко, а в деяких випадках негайно. Екологічні проблеми локального характеру вирішуються силами регіонів з допомогою державних програм. В деяких випадках екологічні негаразди нейтралізуються. Проблеми глобального характеру вирішуються світовою спільнотою. Кожна країна має долучитися зі своїм внеском.

Наразі вирішення проблем екологічного характеру мають місце, але вони ще недостатні, не настільки активно організовані. Здебільшого мають епізодичний характер.

Аналізуючи історичний розвиток людства, уважний спостерігач зверне увагу, що особливість людини як створіння розумного, має два прояви: абстрактно мислити, здійснювати усвідомлену та творчу діяльність, забезпечувати мовний контакт в соціумі і водночас, час від часу виявляти байдужість, нігілізм інертність, пристосуванство. При всій повазі до культурного прогресу, яке здійснило людство від часів Неолітичної революції до наших днів, людина заходила в особистий, між особистісний конфлікт. Наслідки конфлікту впливали на результати негативної колективної діяльності і тим самим людство порушувало закони природи. Релігійні заповіді, моральні засади, які проголошувалися віками, виявлялися безсилими чи слабкими. Невігластво, забобони, ворожнеча у різних формах нанесли чимало шкоди як людській культурі, яка входила у кризові фази, так і природі. Екологічна культура перебувала не раз в стані розгубленості, слабкості, будучи важливою частиною духовної культури. Причини цього визначені в культурології зокрема, а у філософії загалом.

По-перше, криза духовної культури періодично мала місце в довільному трактуванні деяких релігійних засад стосовно людського призначення на землі, а саме – «незаперечній» можливості володіти і керувати створеним для людини світом так як людині заманеться, на власний розсуд. Формуючи цивілізацію, як вищий щабель культури, людство стало частково вважати і це було помилкою, що все на світі призначене для задоволення саме людини, зневажаючи при цьому права інших живих створінь. Аджє не можна заперечити, що в християнстві – це було найбільш помітно. В той же час, більш давні релігії Сходу (індуїзм, джайнізм, буддизм) застерігали від такого зверхнього статусу людини в природі.

Людство деколи знищувало місця свого перебування через війни, через надмірну експлуатацію середовищ, від якого залежало не тільки просторово, але й історично. Перетворившись з частини природи в активного суб'єкта, людина діяла не розумно, а наслідки діяльності мали драматичний характер. Починалися еміграції з місць раніше тривалого і сталого перебування. І, можливо, що на рівні підсвідомості, наслідуючи вчення гностиків, "людина без можливості відновлення, руйнує ландшафт; і це те ж саме, що вандалізм по відношенні до пам'ятників культури...Таким чином, збідніння природи і знищення шедеврів культури неможна вважати наслідком боротьби за існування, слід розглядати як злочин по відношенню до нащадків,

яким доведеться перебувати на збіднілій планеті”, – як писав Лев Гумільов. Охорона природи від людини Лева Миколайовича, при всій його пасіонарності - необхідність. Можна критикувати в цілому деякі твори і згадуваний трактат цього історика, культуролога, але деякі думки не втрачають значення, бо вони суголосні з гуманізмом наукової спільноти.

По-друге, людина є єдиним створінням серед мешканців біосфери, яка знищує собі подібних, виходячи тільки з миттєвих потреб, бажаючи вдовольнити примітивні інстинкти, або випускаючи на «волю» садизм, насолоджуючись вбивством слабшого, «менш вартісного».

В історії людства помічений і канібалізм. В деяких народів як традиційна практика. Негідні гуманізму вчинки. Практика сафарі як полювання на певних видів тварин, зменшує популяцію і наносить шкоди довкіллю. Жорстоке каліцтво носорогів, слонів заради отримання рогової пластини чи бивнів, теж не робить людині честі.

Тому, експлуататорська, а подекуди і жорстока діяльність людства, спрямована на забій диких тварин, знищення лісів, унікальної рослинності в різні періоди, в різних регіонах дозволяє зробити невтішний, хоча і не загальний, висновок: людина на сучасному етапі посіла найвищий статус еволюції, але вона ж обрала собі фінальну роль. В біологічному плані вдосконалюватися людство вже не може, а фізіологічно піддається метаморфозі, зраджуючи свою природу, заради модних примх чи спотворених ідейних пропозицій, викопаних з далекого минулого, коли ті ідеї сумнівної якості були спотворені. В соціально-моральному плані людство має перспективи загальної гуманізації. Тільки духовна еволюція більшості зможе стримати печерну поведінку певних індивідів, груп серед яких проповідується агресивність, неповага до життя загалом, а загибель інших живих створінь вважається нормою. Виховання гуманізму і милосердя до всього живого підкреслюється зверненням до людства Івана-Павла другого (К.Войтила) у Посланні до Міжнародного дня миру 2001 року: «У минулому відмінності культур часто ставали джерелом непорозуміння та війн...взаємна відкритість...може принести велику користь у справі миру і загальному добробуту людства». Кароль Войтила як людина і як священнослужитель засуджував силові методи захоплення територій. Війни, які руйнують життя і знищують довкілля. Він звертався до людей, закликаючи до людськості: «...гідністю людини не можна нехтувати» [18].

Не можна нехтувати гідністю людини, не можна нехтувати правом тварин, рослин, всього природного ареалу і надр. І це право повинне лежати в основі етико-екологічної культури.

Право людей відображене в «Золотому правилі етики». Право живих створінь відображене не тільки в охоронних документах, але обережно та виважено запозичене з художньої, публіцистичної літератури. З науково-популярних фільмів, альманахів мандрів, телевізійних історій, як у видатного натураліста і вчителя, популяризатора природи сера Девіда Аттенборо. Цю непересічну людину цікаво багато що: археологія, палеонтологія, екологія, культурологія. Його внесок в етико-екологічну систему знань високо оцінюють. У вступі до своєї книги «Жива планета» Девід зазначає, що його мета полягала в: «...розповісти, як тваринний і рослинний світ нашої планети розвивався на протязі трьох мільярдів років...» [17]. Процес небувалої титанічної праці Природи. З поваги до неї, цей світ необхідно зберегти.

Формування етико-екологічної культури – процес не простий, тривалий і досить цікавий. Через соціальні, політичні причини, серед яких варто виокремити і те, що у сільських жителів, які раніше були більше наближені до природи, втеча (вимушена чи добровільна у міста) забрала почуття любові до землі, або зробила це почуття слабшим. Відтак у їхніх нащадків вже була присутня байдужість до рідного коріння, а до землі-годувальниці - виникла відчуженість. Для селянина земля, природа – все більше мали цінність матеріальний фонд, як нерухоме майно. Давня традиція землекористування і глибинні зв'язки з природою, які раніше проростали в кров і плоть, настільки ослабли, що на поверхні культурного фундаменту вибудувалась шкідлива тенденція: тільки експлуатація природних багатств, без усвідомлення наслідків такого прагматизму.

Давня народна традиція постійно нагадувала і навчала молодь: без любові до землі, яка дарує, охороняє, пропонує, навчає, майбутнє життя буде жалюгідним.

І, відтак, екологічна культура має особливе значення. В її основі повинне лежати усвідомлення: людина – донор. Природа – реципієнт.

Звичайно, не можна все оцінювати тільки в драматичних настроях і темних кольорах цей пласт культури. Але, оцінювати людину і її діяльність необхідно. Щоб уникати появи проблем локального чи масштабного порушення через шкідливу людську діяльність. Уникнути проблем допомагає і посилення на закон детермінізму: зумовленість явищ природи, суспільства і мислення. Як показує практика, джерела, як причини аморальної, часто небезпечної діяльності людини

можуть бути різні. І провини людей перед природою теж різні. Одні роблять шкоду свідомо, інші – несвідомо. Отже, щоб усунути загрозу екологічної глобальної катастрофи, людство має діяти: виправляти, допомагати природі, реконструювати, забезпечити, не зважаючи на фізичні та фінансові видатки, які можуть забезпечити програми не тільки по охороні довкілля, а комплекс освітніх і наукових засобів по впровадженню етико-екологічного навчання та виховання. Дорогою ціною, але повернути рівновагу і гармонію між людством і природою вкрай необхідно.

І початок - зміна свідомості, при якій виховання привнесе у свідомість тісно поєднані між собою етичні та екологічні ідеї.

А від ідей до практики – виховання моральної особистості, кореляція моральної діяльності, утвердження морального характеру.

Технічні та технологічні можливості дають людству швидко, якісно обмінюватися необхідною інформацією. Про дрібні та великі проблеми, що виникають при зміні природного середовища. Виявляти та підтримувати позитивні зміни і запобігати негативним наслідкам техногенного впливу на довкілля. Це, в свою чергу, дозволить планувати і приймати відповідні рішення. Контролювати процес виконання планових завдань та проектів. Від зміни спеціалізованого відношення частини суспільства, яке діє безпосередньо в тісній близькості до природи (промисловий видобуток з надр, океанів, водойм) буде скрізь законодавчо корегуватися вибір загальної лінії поведінки. Історична відповідальність за майбутнє людства і природи, стає моральною відповідальністю. Індивідуальна та колективна відповідальність взаємно обумовлені, залежні. По принципу: « Всі відповідають за всіх». А це, як відомо, залежить від здібностей людини, досвіду, знань і можливостей осмислення тих ситуацій, при яких відбувається перетворення опредметнених надбань науки і техніки в засіб власного розвитку, самовиховання. У всій повноті постає питання морально-гуманістичної проблеми: тільки людина відповідальна за мотиви і напрямки діяльності своєї перетворювальної сили, які стосуються як самої людини, так і природи. Її місце і ролі в житті, на планеті, на землі і в повітрі. В просторі і часі. Причини і наслідки майже завжди очевидні, і тільки зрідка бувають прихованими, попереджувальними, сигнальними. Спонукають змінюватися під впливом природної необхідності, або інстинкту самозбереження, який люди теж запозичили з природи.

Отже, з гуманізму виникає і милосердя, обережне, чутливе ставлення як до людини, так і до природи. Людина – дитя природи. І повинна навчатися в неї, насамперед. Все в світі взаємопов'язано і природа – головний режисер та виконавець. Людство претендує на роль сценариста, перебуваючи при цьому насправді в статусі статиста. Перефразовуючи В.Шекспіра, можна дозволити собі ремарку: природа не театр, а люди в ній не актори. Світ духовний впливає на матеріальний, а матеріальний залежить від духовного. Найкраще, коли дві половинки цілого пропорційні. Замкнене коло взаємовпливів і взаємозалежності.

Утвердження морально-гуманістичного відношення до природи повинно стати важливою вимогою нашої епохи.

Ставлення людини до природи завжди повинне мати етичну оцінку. Так само, як людина оцінює інших людей, деколи і саму себе, даючи моральну характеристику. Адже, етика - це наука, а мораль – об'єкт її вивчення. І ніде так не оцінюється одразу характер людини, її рівень виховання та освіти як в наочному прояві, під час спостереження за людиною під час процесу спілкування: “людина-природа-людина”. Поведінка в природі, ставлення до природи, результати перебування в довкіллі - в цьому ланцюжку взаємин «на фоні природи» теж помітними стають рівні та якість спілкування людей між собою.

У ставленні до природи, на жаль, ще переважає у деяких людей вседозволеність Зламати, порубати, спалити, забрати з собою більше, ніж потрібно, накидати сміття там, де йому не місце, покалічити живе створіння, полюючи на нього, висмикнути з гнізда пташат, чи з нори малу тваринку, матір якої відлучилася на якийсь час. Ці дії, вчинки можна оцінювати з точки зору етики як первісне дикунство, варварство, яке не личить цивілізованій людині. Якщо легко, безвідповідально люди руйнують суспільні відносини, то так само вони руйнують відносини з природою.

Моральні аспекти відношення людини до людини та людини до природи ілюструються, фіксуються (ймовірно) самою природою. Не осмислені людиною наслідки, мають зворотну силу. Не одразу, але лише через певний проміжок часу спрацюють бумерангом віддачі неодмінно. Ось тому, моральний механізм совісті, обов'язку, моральної відповідальності надзвичайно важливий у вихованні етико-екологічної свідомості, а з тим і діяльності.

Моральне виховання передбачає повагу у ставленні до природи як необхідну складову процесу виховання духовної особистості. Виховання відбувається на чіткому розумінні двох вихідних критеріїв моралі: добра і зла, які закладені в ЗОЛОТОМУ правилі етики: «Чини з іншими так, як ти хочеш, щоб чинили з тобою».

Висновки. Таким чином, процес формування етико-екологічної світоглядності залежить від різних знань: необхідного, випадкового, інтелектуального, достовірного. І етика залишатиметься важливим практикумом оцінки моральної позиції, морального вибору, моральної діяльності, які засвоїв моральний суб'єкт, що входить в природне середовище.

Формування освітнього процесу практикує віддавна шлях знань: від ідеї, до сформульованої думки, від гіпотези до теорії, від аргументу до факту, від пропозиції до доказу, від позиції до вчення, появи наукової школи, популяризації етико-екологічних засад, які пройшли випробування часом.

1. Культура спілкування з природою хаотично не виникає. Вона результат цілеспрямованої просвітницької та освітньої роботи. Просвітництво, в свою чергу виховує, критикуючи. *НЕГАТИВНЕ ВІДНОШЕННЯ ДО ПРИРОДИ – ЦЕ ВТРАТА ЗВ'ЯЗКУ З НЕЮ.* Так звані “любители природи”, в більшості лише тимчасові гості в лісі, на березі ріки, погано виховані, які діють по принципу “чудово проведений час”, не аналізуючи, наслідки свого тимчасового перебування на лоні природі.

2. Мораль – особлива частина духовної культури, яка обумовлене системою об'єктивних умов суспільного життя і розвивається історично. Моральність як практичний прояв, наставник і контролер, психологічний та педагогічний механізм впливу. Заради блага, спрямований на позитивні зміни. При умові, що в арсеналі будуть переконливі аргументи. Коли корисна інформація дійде до душі, серця людини, коли свідомість прийме, коли набуде чинності морально-екологічна традиція, тоді настане реальна можливість зупинити екологічну небезпеку, яка ланцюговою реакцією здатна перетворитися на катастрофу.

Отже, люди діють відповідно до свідомості, волі, бажання, потреби. Виховуються чи само виховуються згідно моральних поглядів, уявленням про добро і зло. Люди відповідальні за більшість своїх вчинків. А вчинки пов'язані з перетворювальними діями людини в соціумі і в природі. Носіями морально-гуманістичних ідей повинні бути не тільки науковці, але й широкі кола громадськості, соціально-духовні інституції. Школа, ВНЗ, церковні спільноти, товариства, телебачення, радіомовлення, мистецькі заклади. Злагоджено, не суперечливо колективне виховання працює на спільну користь.

3. Виховання та просвіта – це паралельні шляхи, якими мають активно рухатися суспільства нації, загальнопланетарна спільнота – заради збереження життя на планеті у всьому його різноманітті. Життя, яке має право жити, має право бути визнаним в своєму природному праві.

Освіта та виховання відбуваються паралельно. Починаються з дитинства. Власне цю залежність виховання та освіти практикував, показував, пояснював один з найкращих педагогів – Василь Сухомлинський. Його педагогічне кредо стосувалося тісного взаємозв'язку дитини і природи. Він навчав доброти, звертав увагу на красу рослин, тварин. Навчив слухати, бачити, чути, розпізнавати, відчувати, берегти. Педагогічне надбання залишається актуальним бо перевірене часом: вчитися завжди. Отримувати знання, ділитися знаннями, осмислювати проблеми, не боячись вирішувати їх, підбираючи засоби, прийоми відповідно до наявної ситуації, часу, обставин. Василь Сухомлинський віддавав серце дітям. А натомість знав, що в гармонії з собою, з природою, з людьми народжується громадянин країни. Бути громадянином – це бути частиною землі, на якій жили предки, це бути свідомим необхідності берегти і захищати рідну домівку, землю, природу, які є справжніми скарбами. Жити і творити, не завдаючи шкоди ні людям, ні природі. Не забувати настанову видатного педагога: «У дитинстві закладається людський корінь. Жодної людської рисочки природа не відшліфує, вона – тільки закладає...» [16].

Отже, система знань про природу, яка починалася як натурфілософія, зберігає основоположні засади гармонійних взаємин: ЛЮДИНА-ПРИРОДА. Природа – первинна, творець. Людина – вторинна, дитя природи. Розуміння цього спирається на освітні та виховні засади, які вже напрацьовані, вивірені, прийнятні. Водночас, екологічна етика як наука, дозволяє шукати нові ідеї, нові пропозиції і вони будуть прийняті, якщо не суперечитимуть моральній культурі. Культура пробудження інтересу до світу, себе в світі, значення природи для всіх і кожного повинні залишатися в пріоритетах духовної та матеріальної діяльності.

Література

- 1 Карл Ясперс Психологія світоглядів. К., Юніверс ,2009,464с.
- 2 Альберт Швейцер Культура и этика, М:Директ-Медиа, 2007, 590с.
- 3 Леопольд Олдо Календарь песчаного графства, М:Экология, 1980,216с.
- 4 Фалес. Фрагменты. М:Директ-Медиа, 2002, 38с.
- 5 Піфагор // Філософський енциклопедичний словник /В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін., Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. – с.481
- 6 Геракліт // Філософський енциклопедичний словник /В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. с. 742
- 7 А.Гумбольдт .Картины природы с научными объяснениями. М: Библиофонд.,1996, с.160
- 8 А.Л.Чижевський, Физические факторы исторического процесса. М: Мысль, 2006, с.60
- 9 В.И.Вернадський. Биосфера и Ноосфера. К: Уаковоо, 2016, с. 576с.
- 10 Барри Коммонер Замыкающийся круг, Л: Гидрометеиздат, 1974. 280с.
- 11 Платон. Апология Сократа. Діалоги:Фоліо, 2017, 406с.
- 12 Геродот. Історія. К:Азбука, 2015, 768с.
- 13 .Геракліт // Філософський енциклопедичний словник /В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002.с. 742
- 14 Меленко С.Г. Формування філософсько-правової константи у рамках філософії мілетського періоду на прикладі творів Анаксімена К: Наше право. 2016, № 2, с.173-178
- 15 Вільгельм Освальд – організатор наукових досліджень / Л.О.Боряська К:Наука та наукознавство. 2004, №4, с. 263-273
- 16 В.Сухомлинський. Народження громадянина. К., 1970, 287 с.
- 17 Д.Аттенборо, Живая планета. М. Мир. 1988, 328с.
- 18 Р. Докінз, Люзія Бога, Харків, 2018, 41с.

*O. Karpash, V. Bloschynska,
M. Karpash
Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas*

CERTAIN ASPECTS OF ETHICAL AND ECOLOGICAL WORLDVIEW IN RETROSPECTIVE OF GENERAL PHILOSOPHY

The article examines the process of merging ethics, ecology and energy management that has lasted for hundreds of years and is a collective product of the world's knowledge.

Nature came to be understood as a complex of living and inanimate organisms. Everything is united in one living important chain. Karl Jaspers draws attention to the efforts of people to get the most out of nature through increased exploitation of resources and violence.

Humanist A. Schweizer demanded a reasonable attitude to nature. Ecologist Leopold Aldo also drew attention to this issue. The idea of cosmism was started by Thales of Miletus (624-547 BC). The term "space" - probably introduced by Pythagoras (570-497 BC)

Representative of natural philosophy Heraclitus the Dark of Ephesus (540-480 BC) believed: "The world is one and whole. It was never created by anyone".

Millennia later, natural philosophy and cosmism received a "second breath". German researcher A. Humboldt (1769-1859) in his book "Space" stated "... two planetary shells, air and sea, which form a single whole in nature, they depend on all the diversity of climates, .. affects the distribution of sea and land", "And the planet as a whole is affected by space..."

In 1915, O.L. Chizhevsky (1897-1969) in Moscow wrote a report "Periodic influence of the sun on the Earth's biosphere."

The outstanding scientist Academician VI Vernadsky (1863 - 1945) created a comprehensive doctrine of the biosphere.

It was Vernadsky who prompted the scientific world to look differently at the problems of mankind related to nature and space. The naturalistic knowledge and cosmism of predecessors was sublimated in the works of the American biologist, ecologist B. Commoner (1917-2012), a professor at Harvard University.

- 1 "Everything is connected with everything and one affects the other."
- 2 "Nothing arises from nothing and constantly flows somewhere, dissipates"
- 3 "Nature knows better than man"

4. "There is no free lunch in nature." Exploitation of nature leads to depletion of resources and deformation of its image.

The formation of ethical and ecological culture is a multifaceted and long process. Humanism is a careful, sensitive attitude not only to man but also to nature. From education and upbringing to reasonable actions for the sake of harmonious life on the planet. The human factor influencing nature must be careful.

Key words: philosophy, ethics, nature, man, humanism, ecology, naturalism, cosmism, culture, worldview.

References

- 1 Yaspers Karl. *Psykholohiia svitohliadiv*. K., Yunivers, 2009. 464 s.
- 2 Shveitser Albert. *Kultura i etika*. M.: Direkt-Media, 2007. 590 s.
- 3 Oldo Leopold. *Kalendar peschanogo bratstva*. M.: Ekologiia, 1980. 216 s.
- 4 Fales. *Fragmenty*. M.: Direkt-Media, 2002. 38 s.
- 5 Pifahor // *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk /V.I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in., Kyiv: Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy: Abrys, 2002. S. 481.*
- 6 Heraklit // *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk /V.I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in. Kyiv: Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy: Abrys, 2002. S. 742.*
- 7 Gumboldt A. *Kartini prirody s nauchnymi obieiasnenniami*. M.: Bibl. Fond, 1996. S. 160.
- 8 Chizhevskii A.L. *Fizicheskie faktory istoricheskogo protsessa*. M.: Mysl, 2006. S. 60.
- 9 Vernadskii V.I. *Biosfera i Noosfera*. K.: Yakoboo, 2016. S 576.
- 10 Kommoner Barri. *Zamykaiushchiisia krug*. L.: Gidrometeoizdat, 1974. 280 s.
- 11 Platon. *Apolohiia Sokrata*. Dialohy. Folio, 2017, 406 s.
- 12 Herodot. *Istoriia*. K: Azbuka, 2015, 768 s.
- 13 Heraklit // *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk /V.I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in. – Kyiv: Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy: Abrys, 2002. S. 742.*
- 14 Melenko S.H. *Formuvannia filosofsko-pravovoi konstanty u ramkakh filosofii miletskoho periodu na prykladi tvoriv Anaksimena*. K: Nashe pravo. 2016, № 2, s.173-178.
- 15 Osvald Vilhelm - *orhanizator naukovykh doslidzhen / L.O.Boriaska*. K: Nauka ta naukoznavstvo. 2004, №4, s. 263-273.
- 16 Sukhomlinskyi V. *Ya rozpovim vam kazku*. Kharkiv: Shkola, 2016. 576 s.
- 17 D.Attenboro, *Zhyvaia planeta*. M. Myr. 1988, 328s.
- 18 R. Dokinz, *Iliuziia Boha*, Kharkiv, 2018, 41s.